

itthon, nálunk

BAKÓ ENDRE

Tamási Áron és Debrecen

Tamási Áront szülőföldje ihlette a maga embereivel, történeteivel és szokásaival mindhalál-ig. Szívesen utazott, barangolt, nézelődött az országban, de egyetlen tájegység sem tudta magához kötni, alkotásra serkenteni, tartósan marasztalni. Debrecen sem, habár Tamási szerette a várost, érdeklődéssel figyelte élettevékenységét, iparkodását. Négyszer járt Debrecenben. Szerencsére e látogatásokról bőséges sajtódokumentumok maradtak, amelyek azt is jelzik, hogy Tamási Áron szinte íróvá válásának pillanatától kezdve a debreceni irodalmi élet és a közönség egyik kedvelt alkotóművésze volt. S mindmostanáig az, hiszen megjelent művei napok alatt elfogynak, a jóforgalmú debreceni antikváriumban még véletlenül sem lehet Tamási-könyvet kapni.

Először az első világháború viharai sodorták Debrecenbe, illetve a Hajdúságba. Mert a császári és királyi 46. gyalogezred törzse minden bizonnyal Debrecen érintésével érkezett Hajdúdorogra 1917-ben, a román előrenyomulás elől menekülvén. Hajdúdorogon nem sok szíveritőt látott a fiatal székely önkéntes, aki első ízben mozdult ki szülőföldje körzetéből. Erdélyi menekültek, szerb internáltak, orosz hadifoglyok, katonai csoportok érkeznek, cserélődnek. A lakosság nyomorog, panaszokkal, kérvényekkel ostromolja a hatóságokat. A munkaképes, magabíró férfiak mind katonák: a parasztok a fronton, az iparosok népfelkelő szolgálatban. Az 1917-es közigazgatási okmányok között olvashatunk olyan kérelmeket, melyek arra hivatkoznak, hogy a családfenntartó a mozgósítás óta nem volt otthon tartós szabadságon. Több ezer hold föld bevetetlen . . .

Nem csoda hát, hogy a szépségükről híres dorogi menyecskék kikapósabbjai „jó szívvel fogadták az éles hegyi levegőt, a szabadságra hazatérő férfiak azonban kevésbé lelkesedtek a frissen megalapított székely-hajdú testvériségért, és panaszt tettek. Ezért került Tamási Áron Boszniába.”

Menyecskézésre persze azért teltt kedvéből és idejéből, mert „megellenezte a Niedert”: balkezének hiányzó hüvelykujja miatt felmentették a szolgálat alól. De mégse úszta meg egykönnyen, többek között a piavei harcok tapasztalataival térhetett meg a polgári életbe.

Hajdúdorogi napjairól sohasem írt, nem nyilatkozott. Ha elérkezhetett volna életrajzához ehhez a fejezetéhez, bizonyára sok érdekességgel szolgál. Ám életében olyan gyorsan követték egymást az események, hogy a hajdúdorogi intermezzo emléke elhomályosult.

A Debreceni Szemle már megalakulásának évében, 1927-ben közölt néhány erdélyi tárgyú cikket, kritikát, a következő esztendőben pedig tanulmányorozatot szentelt az erdélyi irodalomnak, amelynek ekkorra már kialakultak működési feltételei, életlehetőségei, egyszersmind kirajzolódott két fő erővonala is. A Debreceni Szemle emberei az Erdélyi Helikon körébe szoros együttműködésre törekedtek, amit igazolni látszik, hogy az erdélyi irodalmi csképcsarnok portréit részint helyi szerzők, részint maguk az erdélyiek írták. A szeptemberi számban R. Berde Mária, Tompa László, Gyallay Domokos, Kós Károly és Tamási Áron munkásságát ismertették, méltatták. Tamási Áron írói arcképét Fehér Gábor, a méltatlanul elfelejtett író és kritikus a *Lélekindulás* alapján rajzolta meg. Dolgozatát Nyíregyházáról küldte.

A kritika a kötet legszembetűnőbb tulajdonságának és legnagyobb érdemének azt tartja, „hogy át van itatva azzal a misztikus lelkiséggel, amely Maeterlinck szerint a művészi munka legbecesebb, legtitokzatosabb tulajdonsága”. Vers és próza között irodalmunkban olyan aránytalanság mutatkozik – véli Fehér Gábor –, mint a 19. század első harmadában; „A modern magyar lélek a prózában még a magakeresés Sturm und Drangjánál tart . . . Tamási kötetéé izig-vérig a modern magyar lelkiség megnyilatkozása”.

Az író művészetének morális alapja a szülőföldjéhez, Erdélyhez való ragaszkodás. Tamási ugyan nem foglalkozik a székelység jövőjével, de nem politikai óvatosságból, hanem mert lelki hajlandósága szerint a Széchenyi-féle kritikus, borongós hazaszeretet távol áll tőle. Ő „a székely életnek csak nézője, rajzolója . . . , népének nem fölőtte, hanem közte van, csak kis kört lát be egyszerre és sohasem törekszik az élébe akadó képeket egy általánosabb, szélesebb perspektívába beállítani. De viszont a közvetlen látás az élettől duzzadó részletek egész seregével gyönyörködtet. . .”

Fehér Gábor szerint Tamásinak még az erdélyi magyarság is nagy horizont, ő kimondottan a székelység költője és etnográfusa. Ez utóbbit kissé túlzásba is viszi: sok tájszót használ. Bizonyos álpátosz is észlel, de összeségében nagy tehetségnek, Erdély egyik eljövendő szellemi vezetőjének tartja Tamásit.

Vitánk ugyan lehetne a kritikával, de tagadhatatlan, hogy Fehér Gábor jó érzékkel tett az egész életműre is érvényes megfigyeléseket az első kötet alapján.

Egy évvel később Tamási személyesen is eljutott Debrecenbe, az erdélyi írók magyarországi körútja alkalmával. 1929-ben történt, hogy a Budapesten tartózkodó Benedek Elek „az ő kedves székely fiait” együtt szerepeltette a fővárosban, s ő szervezte meg a vidéki körutat is. A debreceni irodalmi estély március 23-án zajlott Tamási Áron részvételével. A Debreczen című újság egy nappal korábban Szalacsy Rácz Imre tollából a fellépő írókról miniatűröket közölt.

Az erdélyi íróvendégek március 22-én érkeztek, a pályaudvaron a Csokonai Kör és az Ady Társaság tagjai fogadták őket. Másnap városnézés közben, a kollégiumi séta alkalmával Benyovszky László Tamási Áront faggatta. A terjedelmes interjúban sok mindenről szó esik. Magáról az útról Tamási így nyilatkozik: „Nem kérdés ez, és nem a könyvsiker hajhászása. Csak egyszerűen bemutatjuk az eredményt, a testvéreknek.” Benyovszky az alkotási feltételekről érdeklődik, amire a válasz: „Megvan az a szabadságunk, hogy még hazafias verseket vagy novellákat is meg lehet írni, persze úgy értem ezt, hogy az erdélyi hazafias költészet nem viselheti magán az itteni irredenta jelleget. Míg ez ropogó, patogó lánggal ég, amaz halk melegen árasztja el a lelket.” Erdemes a fogalmazásra odafigyelni: Tamási politikai és etikai véleményét tükrözi, azaz nem a hangoskodás, hanem a csöndes, bensőből fakadó munka a megtartó erő, a léleképítés módja.

Panaszkodik azonban az erdélyi írók megélhetésére.

Beszélt írói terveiről is. Az erdélyi magyar paraszt hűségéről tervezett könyvet, amin bizonyosan az Ábel-trilógiát kell érteni, s szölt egy népi vígjátékról, mert „a magyar irodalomban jóformán nincs egyetlenegy igazi népszínmű, mert azok, amiket annak neveznek, vagy hátrányára hamisították meg a magyar parasztot, vagy túlságosan idealizálták. Én úgy akarom bemutatni őket, amilyenek valójában, sem hozzá nem adok, sem el nem veszek belőle”. Négy esztendő múlva születik meg az *Enekes madár*, s érdekes véletlen, hogy

éppen a következő debreceni tartózkodása idején írja meg a közlésre adó levelet a Brassói Lapoknak.

Az erdélyi írók estélye különben a vármegyeháza dísztermében zajlott le. Dr. Pap Károly, a Csokonai Kör elnöke köszöntötte a vendégeket, majd Benedek Elek beszélt, aztán György Dénes erdélyi verseket szavalt, Szentimrei Jenőné Ferenczy Zsizi székely népdalokat, Bartók- és Kodály-műveket énekelt. A debreceni újságok másnap méltatták az estet, melyről azonban később Benedek Elek megírta, hogy a tekintetes vármegye megadóztatta: ötven pengő terembért fizettetett. „Sokkal nagyobb baj ennél az ötven pengőnél – idézzük Elek apót –, hogy mint mindenütt, itt is a főemberek valósággal irtóznak az irodalomtól. Hogy még mindig a múlt század elején élnek, s várják, hogy tisztelkedjünk mint hajdanában a vándorszínészek.” Az eset annyira sértette a Ceglédre, majd Szegedre utazó írókat, hogy Szentimrei Jenő még 1955-ben is emlékezett rá, s az Igaz Szóban megírta.

Az erdélyi írók azonban jól tudták, hogy irodalmi dolgokban a „főemberek” viselkedése nem mérvadó, a lényeg az irodalompártoló közönség rokonszenve, ragaszkodása. Tamási Áron 1933 decemberében az erdélyi írók egy másik csoportjával kereste fel Debrecent, Bánffy Miklós, Ligeti Ernő, Kemény János, Kós Károly társaságában. Miskolc–Nyíregyháza–Debrecen–Szolnok–Kecskemét–Szeged volt az útvonal. A vendégek december 10-én, vasárnap délután érkeztek meg a pályaudvarra. Az irodalmi rendezvény este a Déri Múzeumban volt. Vásáry István polgármester köszöntő szavai után gróf Bánffy Miklós beszélt, majd az írók következtek. A betegség miatt távolmaradt Reményik Sándor verseit Juhász Géza olvasta fel. Tamási a *Mózeske nem nyughatik* című novellájával szerepelt. Végül Kemény János előadásával zárult az est.

Mint említettük, Tamási ekkor küldte el az Énekes madár közlési hozzájárulását Brassóba. De nemcsak a maga dolgával törődött. A vendégek másnap, hétfőn is Debrecenben maradtak, megtekintették a Déri Múzeum gyűjteményét, kirándultak a Nagyerdőre, megnézték Magyarország egyetlen halotthamvasztóját, a Krematóriumot, este pedig a helyi újság-írók egylete látta őket vendégül. Tamásinak tehát alkalma nyílt érdemleges személyekkel találkozni, hiszen Füzi Bertalannak ezt írhatta Brassóba: „Kacsónak mondja meg, hogy itt Debrecenben gazdát szereztem az erdélyi monográfiáknak 2000 példányban. A városok kulturális szövetsége ez.”

Az út tehát jól sikerült, talán jobban mint az első. Az sem zavarta a már zeniten álló írókat, hogy a debreceni újságok minduntalan elvették a nevét (Tamássy, Tamásy). Az író egyébként az irodalmi körülről két közleményben (hat cikkben) számolt be, s a hat történet egyike Debrecenhez fűződik. (Brassói Lapok, 1934. jan. 7.) Jellegzetes Tamási-írás, melyet eddig irodalmi folyóirat, könyv nem közölt. (A Hajdú-Bihari Naplóban Ablonczy László tette közzé ismét, más Tamásira vonatkozó adalékkal együtt.)

TAMÁSI ÁRON: ÉRDEMES PERCEK

Egy irodalmi körúton

4.

Debrecenben olyan jól éreztük magunkat, hogy majdnem ottmaradtunk. Azaz nem egészen jól gondolom, mert az ottmaradást nem mi idéztük volna fel, hanem az el-siető vonat. Nem szeretek sem futni, sem sietni.

– Ha lassan járunk, tovább érünk – mondtam.

A gróf úr, mint felelős „színigazgató”, a nagy sietségben odaszólt nekem:

– Most nincs idő a humorra! – s már robogott is vele az autó. De hiába sietett olyan erősen, mert tudott hajtani az a sofőr is, aki után én ültem Ligetivel. Tetszik nekem a nagy száguldás, ha én közben nyugodtan ülhetek. Most azonban megzavarta az élvezetemet valami. Mint a Bartalis fülében a falusi csend, az én fülemben is fúrtak-faragtak a gróf úr szavai.

– „Most nincs idő a humorra!”

Mind jobban és jobban lázadt bennem az író. Ilyeneket mondtam magamban: nagyon kedves ember ez a Bánffy, de abban nincs igaza, amit mondott! De hogy is lehet ilyen mondani, hiszen ő is ért jócskán a humorhoz! S tudhatná, hogy a szerelemre, a humorra és a halálra mindig van idő. Lennie kell! Különben felbomlik a világ rendje. Vagy ha nem bomlik fel, egye meg úgy, ahogy van a fene...

Duzzogva ugrottam ki az állomás előtt az autóból, s hát a gróf úr is ott van még a nagy csarnok elején, s ott Kós és Kemény János. Ahogy megpillantanak engem, intenek, hogy hamar, hamar! S már nézik, hogy hol lehetne leggyorsabban kijutni a vonathoz. Szemben volt ugyan egy kivezető ajtó, de úgy állott ott egy vasúti, mint valami alabárdos.

– Erre itt! – mutatja a gróf úr és megindul gyorsan elől. S két-három lépéssel hátrébb én is a nyomukban. Látom azonban, hogy az ajtónál megtorpannak, mert a vasúti nem akarja kiengedni őket. Valamelyik kísérő azonban feltalálta magát, s rászólt keményen a kapusra:

– Nyissa ki, hiszen ez az úr kegyelmes!

Erre az ajtó rögtön kinyílt, s a gróf úrék kimentek. Én is utánuk akartam suhanni, de látom, hogy a kapus az orrom előtt bé akarja csukni az ajtót. Erre mondhattam volna én is neki, hogy most nincs idő a humorra, de ehelyett tekintélyesen rászóltam:

– Eresszen, nem lássa, hogy én is kegyelmes vagyok!?

Az ajtó megnyílt, s kimenet hallottam, amint a kapus duzzogva mormogta:

– Kegyelmes... Kegyelmes... Mindenki kegyelmes...

Ligeti látta, hallotta a dolgot. Fent a vonatban már menet közben, nevetve beszélt el a gróf úrnak. Megvártam amíg befejezte az egészet, s akkor így szóltam:

– Tudja-e gróf úr, hogy miért csináltam az egészet?

– Miért?

– Azért – feleltem –, hogy megmutassam, nincs az a sietség, amely ne engedne legalább egy kicsi időt a humorra.

*
Tamási Áron e látogatás után már jóbarátokat hagyott Debrecenben, köztük Juhász Gézát, az Ady Társaság és a debreceni irodalmi élet fáradhatatlan szervezőjét, aki 1939-ben vállalta meg először Tamási-élményét a Debreceni Szemle hasábjain a *Ragyog egy csillag* alapján. Ebből új fény árad az Abel-könyvekre is – írja Juhász Géza. Szerinte a könyv lényege az a gondolat, hogy az igazi szerelmet boldogan szolgálja az egész teremtett világ. A regényben a valóság és a csoda „mintha oxidálnának fényes lángban a szemünk előtt”. Tamásinak a népmese az anyanyelve. „Bármiféle más stílusban a Jégtörő téma idétlenség volna. Így viszont simán repít át a logika minden sorompóján. Lenyeljük a szellemvándorlás mulatságosan izgalmas fordulatait, sőt még azt is, hogy a csecsemőben tökéletes öntudat működik... Embernek lenni a legsúlyosabb feladat, azt tanítja ez a hőiesen vidám könyv... A Ragyog egy csillag Tamási életérzésének, világnézetének klasszikus kifejezése...”

Szól a kritikus Tamási regényszerkesztéséről is. Úgy véli, Tamási könyvei a szerkezeti hézagok ellenére sem hullanak szét, mert a hős lelki, tudati fejlődése mindig ellensúlyozza a laza szerkezetet.

Aggódik viszont a lapos, tudákos apostolkodás esetleges beszívárgása miatt, de végül aggodalmait elhessenti, a könyvet egy új derűs végű Ember tragédiájának tartja, Tamásit varázslatos költőnek, szuverén művésznek, a háború utáni magyar irodalom legeredetibb tehetségének. Nem mulasztja el azonban megjegyezni, hogy „Idáig játék volt édes mesét szövögetni: de Matyi már ott zörget a férfikor kapuján.” Ezúttal sem célunk az értékelésnél elidőzni, csupán egy megjegyzést: a kritikából kitűnik, hogy Juhász Géza is a realizmus felé orientálná Tamási Áront, jóllehet nála talán senki jobban nem méltányolta elbeszélő művészetének sajátos karakterét.

Bizony, a történelmi időjárás mind zordabbra fordul, már javában tart a háború, amikor Tamási ismét felkeresi Debrecent 1943 májusában. A megváltozott történelmi helyzetben Tamási változatlan: okosan, higgadtan válaszolgat a Debreczeni Újság – Hajdúföld ifjú riporterének, Sarkadi Imrének, aki az irodalomról, az erdélyi szellemről és az írói magatartásról kérdezi. Tamásit az egyetemi ifjúság művésztjére hívták, május 28-ára, Sarkadi az est másnapján, az Arany Bikában érte el a híres vendéget. Először irodalmi terveiről érdeklődött, a *Jégtörő Mátyás* esedékes harmadik kötetéről. „Azt is meg kellene már csinálni – mondja Tamási. E harmadik kötetben, mely egy mintatársadalom regényes leírása lenne, Jégtörő Mátyás toboroz egy emberi közösséget és ezt mint társadalmat külön próbálja berendezni.” Majd így folytatja: „Jelenleg is regényen dolgozom, amit most írok, az tulajdonképpen az ember sorsa a valóságban és a mesében. Egy fiatalember a földön akarja felfedezni a mesét, hall egy mesét, aminek a végére akar járni. Úgy veszi mint valóságot, a mese helyét és szereplőit keresi.”

Sarkadi Imre az erdélyi irodalomról is faggatta. Tamási ironikusan válaszolt: „Az erdélyi irodalomnak Erdélyben is vannak tehetségei. De véleményem szerint a közönség egy része néha túlbecsüli, máskor alábecsüli, az »erdélyi irodalmat«.

– És az a bizonyos »erdélyi szellem«?

– Ezt a megjelölést manapság sokan használják, szinte divatos. Divatosságában gyanús. Ilyen fogalom szerint (*sic!*) nincs külön erdélyi szellem, csak egységes magyar szellem van.

– Mégis nálunk valahogy meggyökeresedett az a meggyőződés, hogy Erdély az más, ott van valami plusz még. Többek között az erdélyi közönséglés talán magasabb. Hiszen ne vegyünk más példát, csak a »Csalóka szivárványt«, ami Pesten ellentmondásokat ébresztett, Kolozsváron pedig sikert aratott . . .

– Kolozsvárt az előadása volt érthetőbb, mint Budapesten. Másodszor pedig a darab erdélyi légkörből való. Így a »Csalóka szivárvány« alakjai mégis közelebb állnak az erdélyi emberhez, mint a pestihez . . . Én azonban nem látok az erdélyi és az ittvaló műveltség közt jelentékeny különbséget. A különbség a gondolkodásmódban van. Ezenkívül különbözik a népben élő történelmi hagyomány. A hegyek között élő emberek mindig éberebbek. De ez nem külön szellemi alkat.”

Tamási ezután Debrecenről nyilatkozik: „Élénk város. Fejlődése abba az irányba mutat, hogy vidéki kulturális központtá legyen. Ezen a kérdésen – nevezetesen, hogy szükség van-e arra – már túl vagyunk, néhány és minél több vidéki nagyvárost kulturális központtá kellene és kell tenni. Egészséges decentralizációt értek ez alatt.”

Az ifjúságról is szólt az író (nevelése nagyon sok kívánnivalót hagy maga után), majd egy másik kérdés kapcsán a magyar filmről mond ítéletet. (A magyar filmipar és a magyar irodalom között még nem jött létre biztató kapcsolat, de előbb-utóbb létrejön, és ebből fog megszületni a magyar művészi film.) A kérdés külön érdekessége, hogy a Körhinta későbbi írója feszegeti a film és irodalom kapcsolatát. Végül Tamási Áron Németh László felől érdeklődött, akit a Bocskaiakertben készült meglátogatni. „Érdekes és tiszteletreméltó írói magatartás a Németh Lászlóé. De az írói magatartásra nincs egységes szabály, ez minden írónál más, az író arra törekszik, hogy megtalálja azt a harmóniát, amelyben legjobban kifejezheti magát. Örülnék, ha Németh László itt Debrecenben megtalálta volna.”

Tamási Áron, miután 1944-ben végleg Budapestre költözött, a felszabadulás után a parasztpárttal tartott, a nemzetgyűlésben meghívott képviselő volt, majd nemsokára visszavonult a politikai élettől. Debrecenben úgy tekintettek rá, mint nagy íróra és haladó szellemű emberre. Szinte természetesnek mondható, hogy 1947 novemberében, amikor az Ady Társaság húszéves jubileumát ünnepelte emlékezetes rendezvénysorozattal (többek között Lukács György tartott fontos előadást), a Református Kollégium oratóriumában megtartott díszközgyűlésen, a tisztújítás során Tamási Áront is tiszteletbeli taggá választották, melyről még korábban értesítették. (Lukács Györgyöt, Illyés Gyulát, Bölöni Györgyöt, Schöpflin Aladárt és Karácsony Sándort úgyszintén.) A többi szakosztály is sok kiválóságot választott tiszteletbeli taggá. Az irodalmi szakosztály működő tagjai között olvassuk többek között Révai József, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sötér István, Szentkuthy Miklós, Vas István, Zelk Zoltán, Takáts Gyula, Weöres Sándor, Bóka László, Gellért Sándor nevét.

Az új tagok, tiszteletbeli tagok és az Ady Társaság kapcsolata természetesen formális maradt. pusztán irodalomtörténeti érdekesség, hiszen a társaságot húszéves tartalmas működése után megszüntették.

Rövidesen Tamásira is nehéz napok köszöntöttek: 1949 és 1953 között kirekesztették az irodalmi életből. A változást 1953 hozta meg, két könyve is megjelent, egy évvel később pedig a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja lett. A debreceni közönség oly sok év után végre ismét üdvözölhette. Ennek a látogatásnak az emléke még ma is elevenen él a városban.

A TIT irodalmi szakosztályának akkori titkára, Nagy János a Néplapban cikksorozatban sürgette az irodalmi estek feltámasztásának gondolatát. Rövidesen hírt adott a Néplap arról, hogy a TIT megyei szervezete és az Új Hang szerkesztősége 1954. április 25-én vasárnap este 7 órai kezdettel irodalmi estet rendez a központi kultúrotthonban. A hír „többek között” Tamásit, Szabó Pált és Déry Tibort konferálja be iróvendégnek. A következő előzetes már azt is elárulja, hogy a városban mindenütt plakátok hirdetik az eseményt, és az irodalomszerető közönség örömmel várja a jeles írókat. Ez a hír negyedik vendégnek Nagy Sándort említi. Legközelebb viszont merőben új tervekről tudósítanak. Eszerint az estet a DISZ Központi Vezetősége és az Új Hang rendezi a következő írók részvételével: Benjámin László, Boda István, Bihari Sándor, Déry Tibor, Erdei Sándor, **Eörsi István**, Janikovich Ferenc, Kónya Lajos, Kuczka Péter, Nagy Sándor, Rideg Sándor, Sipos Gyula, Szabó Pál, Tamási Áron, Tamási Lajos. Rajtuk kívül külföldi ösztöndíjas írók érkezését is jelezték: kínai, koreai, román, lengyel, csehszlovák és német fiatalok lesznek a kíséretben.

Az utolsó hír az előadóművészek névsorán módosított és közölte a vendégek programját: meg fogják tekinteni a várost és találkoznak a debreceni írócsoport tagjaival.*

Tamási debreceni kapcsolatai az író életében az *Énekes madár* bemutatójával zárultak. A kitűnő darabot 1961. május 5-én mutatta be a Csokonai Színház társulata a kamaraszínházban. Ez volt az első és eddigelő az utolsó Tamási-bemutató Debrecenben. A darabot Fényes Márta rendezte, élete első önálló rendezői alkotásaként.

Tamási Áron nem sokkal a bemutató előtt levelet intézett a Csokonai Színházhoz. Ezeket írta: „Énekes madár, a szerző néhány megjegyzése a darab előadásával kapcsolatban.

1. A színdarabot, rendezés és előadás szempontjából, nem mesejátéknak kell tekinteni, hanem reális játéknak. A mindennapi, valóságos élet eseményei történnek a színpadon. Az akarat és az érzelmeve azonban néhány ponton, kiszélesíti a valóság kereteit. Ezek a pontok: a fal elmozdítása, a fa emelkedése és a szerelmesek eltűnése. A valóság felfogása alapján a színészek játéka és maszkírozása is nem meseszerű, hanem valóságos.

2. Az előadás nyelvi részében, vagyis a színpadi esetben, egyedüli út, hogy a színészek ne beszéljenek tájszólásban. Ha a tájszólás útjára mennének a színészek, akkor beszédbeli zűrzavar keletkezne, mert hiszen természetes módon senki sem ismeri a »székely« beszédet. Amiben egyesek lehetnek, az csupán az izes, és tiszta magyar beszéd. Tehát beszéljenek így a színjátékban.

3. Mivel a való élet alapján kell játszani, helytelen volna az a felfogás, hogy a mesebeli jók és gonoszok állanak egymással szemben. Ami rossz van az »öregekben« az csupán az életük körülményeiből és a helyzetükből adódik: s ugyancsak így van a fiataloknál is. Érzelmi és érdek alapon küzdelem az élet: ebből adódik a darabban is minden konfliktus. Így tehát, mint az életben is, árnyaltan beszéljenek és játsszanak a színészek: vagyis csak akkor harsányan, ha a valóságos indulat ezt megköveteli. Senki ne akarjon önmagáért való »humort« játszani, mert igazán csak akkor lehet derülni, ha a visszás helyzetekben is komolyan játszik a színész.

4. Ebben a jelben mindenkinek köszönet a munkáért és baráti üdvözet.

Budapest, 1961. április 21.”

* Ennek az irodalmi estnek a lefolyását részletesen olvashatjuk Kiss Tamás személyes visszaemlékezésében („Debreceni nap Tamási Áronnal”).

Miért íródtak a jó tanácsok? Mert Tamási még jól emlékezett azokra a nyílt és alattomos támadásokra, melyek 1956-ban, a darab budapesti bemutatója idején érték. Pedig szokásától eltérően átírta a darabot, már-már népszínházi formát belőle, költői értékétől sok tekintetben megfosztotta. De ez sem használt, így is belekötöttek a szokásos vádakkal előhozakodva (miszticizmus, antirealizmus stb.). A darab színrevitele Tamásinak sem tetszett, amolyan szerelmi perpatvar lett belőle, és a színészek játéka sem volt kedvére való. Különösen a beszéd. Ezért kéri a debreceni társulatot, hogy természetes, egyszerű, de komoly felfogásban, izes, tiszta magyar beszéddel vigyék színre a történetet, amelyhez András Béla szerzett zenét.

Debrecenben szeretettel fogadták a Tamási-bemutatót. A színház a legjobb színészeket adta a rendezőnek, akik kivétel nélkül nagy kedvvel készülődtek az előadásra. A beharangozó méltatja Tamási Áron művészetét: „Tamási darabja bátor, határozott tett volt, visszatérés az ősforráshoz, a népköltészethez, és éppen ezáltal tiltakozás, ha mégoly áttételes módon is – a kor romlott ízlése, népellenes, antirealista áramlatai ellen. Ebben a műfajban is – akárcsak novelláiban és regényeiben – példát mutatott arra, hogyan éledhetnek fel a népi elbeszélő és lírai formák a műirodalomban”.

A rendező úgy nyilatkozott, hogy a mesejáték niav héját üdeségét, gondolati szépségét kívánja érvényre juttatni. Mi valósult meg az elképzelésekből? A Néplap kritikusanak, Boda Istvánnak az Énekes madár eszébe juttatja Móricz *Egi madarát*, csak ami abban feszültség, valóság, az Tamásinál meseszerű, tehát lágyabb, poézisbe hajlóbb.

Tetszett neki a rendezés, egyetlen kifogást emel: „Amivel azonban némileg adós maradt Fényes Márta, az a darab poézise. A darabban a szimbólum kibontása ugyanis már eleve a költészet varázsát sugározza. A költészetének ez a népi természetessége nála veszít a könnyedségből és a realitás túlzottan és keményen hangsúlyozódik. Különösen érezhető ez néhány színész hangvételében, amikor az a mesejáték természetétől idegen stílus egy-egy lehetlenyi időre uralkodóvá válik.”

A cikkíró nem tudhatta, hogy a rendező a szerző kíváságára fogta – eredeti elképzelése és szándéka ellenére – kicsit realisabbra a játékstílust, még nem is annyira, mint Tamási kérti. A kritikusanak viszont alighanem igaza volt: a Tamási-darabok inkább kívánnak költői előadásmódot, mint realistát. Szabó Ildikó és Dégi István játszotta a két főszerepet: mintha csak nekik íródott volna. Elsősorban Dégi játékának nyers természetessége tetszett, főleg a megrendezett hallgatási jelenetben voltak eredeti, kiváló ötletei.

*

Eddig a krónika. Tamási magánkapcsolatait nem érinti, bár tudunk róla, hogy többekkel levelezett. Meglehet, hogy e levelek nagyrészt meg is vannak, s fontos, érdekes dolgokat tartalmaznak. Közreadásuk éppen ezért időszerű lenne.